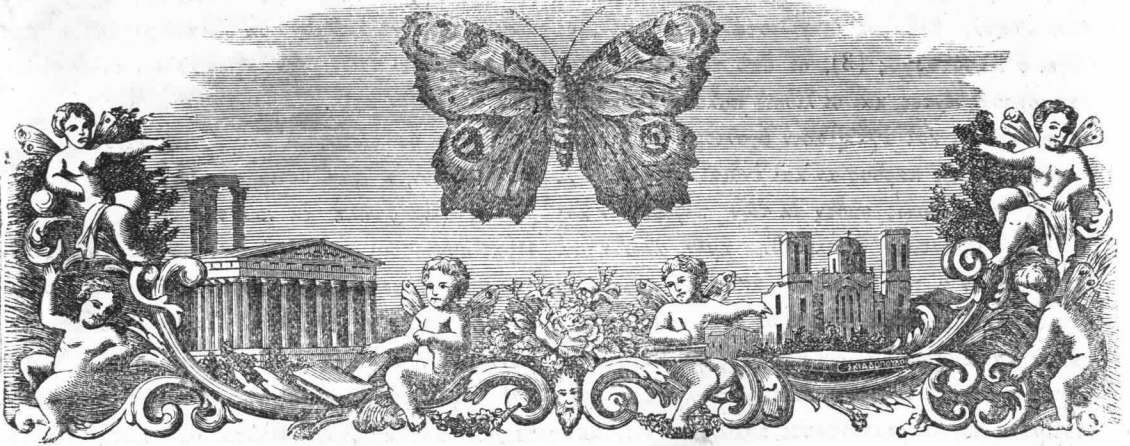

Χ Ρ Υ Σ Α Λ Λ Ι Σ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ, ΠΟΙΚΙΛΑ.

ΤΟΜΟΣ Β'.

30 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1864.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 38

ΠΛΟΥΣ

ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ'.

ΕΝ τῶν σπουδαιοτέρων γνωρισμάτων χώρας, οἰκουμένης τὸ πάλαι ὑπὸ Ἑλλήνων, ἐστὶ καὶ τὰ λείψανα τῶν καλῶν καὶ κομψῶν ἔργων τῆς τέχνης. Εἰ μὴδεμία ἐσώζετο μαρτυρία ὅτι Λακεδαιμόνιοι Κυρηνάους ἀπώκησαν ἐν τῇ Ἀφρικῇ, ἤρκει νὰ δηλώσῃ τοῦτο ἡ ποιότης καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν ἀνακαλυπτομένων ἐκεῖ ἀρχαίων λειψάνων. Μεγαλοφρεῖς οἱ Ἕλληνες τεχνῖται, μιμηταὶ ἀμίμητοι τοῦ φυσικοῦ καὶ ἰδανικοῦ κάλλους, ἐπέθηκαν ἐπὶ τῶν ὑπερθαυμάστων αὐτῶν προϊόντων τῆς τέχνης τύπον τινα ἴδιον, σφραγίδα διακριτικὴν καὶ ἀνεξίτηλον, σφραγίδα θαυμαστοτάτην καὶ ἐν τοῖς πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως συντετριμμένοις οἰκοδομήμασιν ἀνευρίσκομένην καὶ τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν περιέργειαν διεγείρουσαν. Ὡς ὁ φιλόλογος δύναται παραυτίκα νὰ διακρίνῃ ἀποσπασθέντα στίχον τοῦ Ὀμήρου, ὡς φέροντα ἀλάνθαστα τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ποιήσεως, οὕτω καὶ ὁ ἀρχαιολόγος τὰ καλλιτεχνικὰ τῶν Ἑλλήνων ἔργα ἀπὸ παντὸς ἄλλου ἔθνους βιώσαντος ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ μνημεῖα τέχνης καταλιπόντος. Τὰ ἔργα τῶν ἡμετέρων προγόνων ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ μυθολογούμενον

σάνδαλον τῆς Ῥοδώπιδος (1) ὅσῳ ἂν ἐξετάζῃ τις αὐτὰ καὶ μελετᾷ μετ' ἐπιστάσις, τοσούτῳ ἀνευρίσκει νέον τι θέλημα, καὶ ἐφηρμοσμένους τοὺς θαυμαστοτέρους καὶ ἐντελεστέρους κανόνας τῆς μηχανικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς. Τίς μελετῶν τὸν Ὅμηρον καὶ Πλάτωνα δὲν ἀνευρίσκει καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ ἐν ταῖς ἰδέαις πλοῦτον ἄφθονον καὶ πάντοτε τὸ τερπνὸν καὶ καινόν, ὅσῳ πλεονάκις διέρχεται τὰ ἀθάνατα ἐκεῖνα πνευματικὰ ἔργα; Τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς χερσὶς καὶ ἐπαγωγὸς θεότητος, ὥς ἐλάτρουον, ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Περικλέους, ὁρισθεῖσαν κατοικητήριον τῶν λατρουμένων θεῶν (2). Καὶ τῶνόντι οἱ νοοὶ τῆς Ἀκροπόλεως δὲν

(1) Περὶ αὐτῆς ἱστορεῖ Ἡρόδοτος, ὅτι λουομένης ἐν τῇ Νεῖφῳ, ἀετὸς καταπτάς, ἤρπασε τὸ ἐν τῶν σανδάλων τῆς καὶ φέρων κατέβριψεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου ἐν τῇ ἀγορᾷ τότε διχάζοντος. Οὗτος ἐκ τοῦ υποδήματος ὑπαινιχθεὶς τὸ κάλλος τῆς γυναικὸς ἀπέστειλε κατ' ἀπαταν τὴν γῆν Αἰγύπτου, ἵνα εὑρῶσι τὴν κάτοχον τούτου καὶ φέρωσι πρὸς αὐτόν. Τὸ ὑπόδημα τοῦτο ἐφηρμόσθη εἰς μόνον τὸν μυθολογικὸν τῆς Ῥοδώπιδος πόδα, ἣν καὶ σύζυγον ἔλαβεν ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Ψαμμήτιχος.

(2) «Μεγαλόπετρον, ἄθρον' Ἀκρόπολιν, ἱερὸν τέμενος.» (Ἀριστοφ. Αὐσπ. 412) «ὅλης οὐστῆς ἱερᾶς τῆς Ἀκροπόλεως» (Δημοσθ. περὶ ψευδ. νόμων σ. 428) «ὥκησαν καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἥρῃα πάντα, πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως» (Θουκ. II, 47.)

ἦσαν κατώτεροι τῶν χαλκοδατῶν καὶ σκιοέντων δωματίων τοῦ Ὀλύμπου, ἅτινα ἡ ποίησις περιέγραψεν καὶ παρέστησεν. Εἰ δὲ ἡ κτίσιν αὐτῶν ὑποδηλοῖ τὴν ὑπαρξίν θεῶν, καὶ εἰ οἱ ἰδρύνοντες τὰ ἱερά, θεωροῦσι ταῦτα ὡς θεῖα κατοικητήρια καὶ σκηνώματα, βεβαίως οἱ χιλιοτάλαντοι ναοὶ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (3), οἱ ὑπὸ τοῦ Περικλέους κατασκευασθέντες, καὶ οἱ λίθοις πολυτελεῖσι καταχρυσωμένοι καὶ ἀγάλμασιν ἐςολισμένοι, ἤρμοζον τὰ μάλιστα εἰς παρουσίαν καὶ ἐνδιαίτησιν θεῶν ...

Δυστυχῶς ὅμως οὐδὲν ἐκ τῶν περιφανῶν καὶ ἀρχαίων μνημείων ἀπελείφθη ἡμῖν ἀλώθητον. Πλείστα μὲν αὐτῶν ἐξέλιπον ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς ἑλληνίδος χώρας, ὀλίγα δὲ τινα ἀντιπαλαίσαντα κατὰ τῶν αἰώνων καὶ τῆς βαρβαρότητος καὶ ἐρημώσεως, κεῖνται διεσχορπισμένα καὶ κατεβρῦμένα ὡς Μεγαλειότητες πεσοῦσαι, ὡς βασιλεῖς μεγάλοι, ἀπολέσαντες τοὺς θρόνους των, ὡς ὀλυμπιονῆκα γηραιὸν κρατοῦντες μετὰ τῆς βακτηρίας ξηροῦς τοὺς στεφάνους αὐτῶν τοὺς ἐνδόξους, σημεῖα νικῶν, ἃς ἐκέρδισαν ἐν τῷ ὠραίῳ τῆς Ὀλυμπίας πεδίῳ. Ἀλλὰ καὶ τὰ νῦν περισωθέντα, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἀξιοθρηνητῷ καταστάσει, πρόκεινται ἀναμφιβόλως ὡς ὑποδείγματα ἐντελείας καὶ μεγαλοφυΐας καὶ πρότυπα πρὸς σπουδὴν καὶ θαυμασμόν. Ὅτι δὲ λέγομεν περὶ τῶν ἐλληνικῶν συγγραμμάτων, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν ἀπείρων ἐτηρήθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ σπουδαιότερα, ἐξ ὧν δυνάμεθα θρηνοῦντες τὰ ἀπολεσθέντα, νὰ ὠφελώμεθα καὶ διδασκώμεθα, οὕτω καὶ περὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων, ὅτι διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ θαυμαστότερα καὶ περικαλλέστατα λείψανα τῆς προκοπῆς τῶν προγόνων εἰς τὰς τέχνας.

Τὰ πλείστα δὲ τῶν λειψάνων τούτων τῶν ἱερῶν εὐρίσκονται ἐν τῇ Πολιούχῳ τῆς Παλλάδος πόλει, καὶ καθοραΐζοντα ὑπὸ λαμπρὸν ἥλιον καὶ μαγευτικὸν οὐρανὸν τὴν γῆν τῆς Ἀττικῆς, ἐφελκῶσιν ὁσημέραι τοὺς φιλαρχαίους καὶ φιλεπιστήμονας πανταχόθεν τῆς γῆς. Δὲν ἔχει δ' ὅμως οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος· ἐν ταύταις ὁ πέλεκος τῆς βαρβαρότητος καὶ ἐρημώσεως κατέστρεψε τὰ πάντα, μικρὰ δὲ καὶ μικροῦ λόγου λείψανα κεῖνται σποράδην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς ὁστὰ λευκὰ ἐπὶ πεδιάδος ἐρήμου μετὰ μάχην μυριόνη-

κρον, ἡ ὡς ναυάγια στόλου πολυπληθοῦς μετὰ λαίλαπώδῃ τρικυμίαν.

Αὐπηρὰν καὶ ἀξιοθρήνητον καθορᾶ ὁ περιηγητὴς τὴν ἐν τῷ παρόντι κατάστασιν καὶ τῶν Σαμιακῶν ἀρχαιοτήτων. Ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ὁφόμεθα ἡ Σάμος περιεῖχε ἀριθμὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον περικαλλεστάτων ναῶν, καὶ ἔργων ἄλλων κολοσσικῶν, τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν διεγειρόντων. Ἐξ αὐτῶν δὲ σώζονται ὀλίγα τινα λείψανα μόλις ὑποδεικνύοντα τὴν θέσιν τῶν κυριωτέρων μνημείων, μία στήλη ἐκ τοῦ περιφήμου ναοῦ τῆς Ἡρας συντετριμμένη, ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου ὕδαγωγείου, ἡ περιάκουστος προκυμᾶ μόλις διακρινόμενη, τὰ τεῖχη τῆς ἀκροπόλεως ἡμικατεστραμμένα καὶ τῇδε κακείμενα ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Χώρας καὶ ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς νήσου λείψανα ναῶν, τευχῶν καὶ κτιρίων. Πάντα δὲ ταῦτα ἴστανται μάρτυρες ἀψευδεῖς καὶ ἀλάνθαστοι τῆς δόξης τῶν προγόνων καὶ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς παρηγορία εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας πολυτίμου κληρονομίας.

Ταῦτα δὲ ἦσαν, ὡς μανθάνομεν, τὰ ἀρχαία μνημεῖα τῆς νήσου Σάμου, ἰδίως δὲ τῆς πόλεως περὶ ἧς καὶ μόνης ποιοῦμεν ἐν τῇδε τῇ ἐπιστολῇ τὸν λόγον.

α) Ναὸς καθιερωμένος τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι, κτισθεὶς, ὡς Ἰάμβλιχος λέγει (βίος Πυθαγόρα κ. XI.) ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Πυθαγόρα Μνησάρχου διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν. « Ὁ Μνήσαρχος ἔλθων εἰς Δελφοὺς χάριν ἐμπορίου μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Πυθαίδος, ἧς ἡ κυοφορία ἦν ἄθνητος, ἠρώτησε τὴν Πυθίαν περὶ τοῦ πλοῦ, ὃν ἔμελλε νὰ τελέσῃ εἰς τὴν Συρίαν. Αὕτη εἶπεν αὐτῷ, ὅτι οὐ μόνον ὁ πλοῦς ἔσται θυμηρέστατος καὶ ἐπικερδής, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, κύουσα ἤδη, θέλει τέξαι υἱὸν μέλλοντα υπερβῆναι κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν σοφίαν πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὅτι μέλλει νὰ γείνη κοινωφελέστατος εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος καθ' ἅπαντα τὸν βίον του. Ὁ Μνήσαρχος συλλογισθεὶς, ὅτι ὁ θεὸς βέβαια δὲν ἤθελε εἰπεῖ εἰς αὐτὸν περὶ τοῦ τέκνου, (ἐνῷ μάλιστα περὶ τούτου δὲν ἠρώτησεν), εἰ μὴ ἔμελλε νὰ γείνη εἰς αὐτὸν ἐξαιρετον προτέρημα καὶ θεοδώρητον, τότε μὲν εὐθὺς ἀντὶ Παρθενίδος Πυθαΐδα μετωνόμασε τὴν γυναῖκα ἀπὸ τοῦ γόνου καὶ τῆς Προφῆτιδος, ἀφοῦ δὲ αὕτη ἐγέννησεν τὸν υἱὸν ἐν τῇ Σιδῶνι τῆς Φοινίκης ὠνόμασε Πυθαγόραν, ὅτι προηγορεύθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Αφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν ὁ Μνήσαρχος εἰς τὴν Σάμον ἐκ τῆς Συ-

(3) (Πλούταρχ. Περικλ. XII) ... ὁρῶσα τοῖς εἰσφερομένοις ὑπ' αὐτῆς ἀναγκάτως πρὸς τὸν πόλεμον ἡμᾶς τὴν πόλιν καταχρυσῶντας καὶ καλλωπίζοντας ὥσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα περιαιπομένην λίθους πολυτελεῖς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς χιλιοτάλαντους.

ρίας μετὰ κέρδους παμπόλλου καὶ θαθείας περιουσίας, ἔκτισε ἱερὸν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου. . . (1)

β') Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος (2).

γ') Ναὸς τοῦ Βάχχου ἐπονομασθέντος Κεχηνότος.

Ὁ Πλίνιος ἱστορεῖ, ὅτι Ἑλπίς ὁ Σάμιος ἰδρύσατο αὐτὸν διὰ τὴν δε τὴν αἰτίαν (3).

« Ἑλπίς ὁ Σάμιος καταπλεύσας εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἐνῶ περιεπάτει πλησίον τῆς παραλίας, λέων φανεῖς μὲ τὸ στόμα χαῖνον καὶ ἀπειλητικὸν ὤρμησε κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἑλπίς ἰδὼν τὸν κίνδυνον ἔσπευσε φεύγων ν' ἀναβῇ ἐπὶ τινος δένδρου καὶ ἐκάλεσε εἰς βοήθειαν τὸν πατέρα Διόνυσον. Τὸ θηρίον ὅμως δὲν κατεδίωξε αὐτὸν ἐνῶ ἠδύνατο, ἀλλ' ἄφηκε ν' ἀναβῇ ἡσύχως ἐπὶ τοῦ δένδρου καὶ ἐλθὼν ὑπ' αὐτὸ ἐζήτει ἔλεος. Ἐπειδὴ δὲ διὰ δῆγματος ὀρμητικωτέρου εἶχε ἐμπήξει τοὺς ὀδόντας του εἰς τὰς σιαγόνας καὶ καρφώσει τὸ στόμα του καὶ ἐβασανίζετο ὑπὸ αἰτίας, καταβάς ἐκ τοῦ δένδρου ἠλευθέρωσε τὸν λέοντα ἐκ τῆς συμβάσης αὐτῷ τιμωρίας. Λέγουσι δὲ ὅτι ἐφ' ὅσον χρόνον ἡ ναὺς ἦτο ἐκεῖ ἐλλιμενισμένη ὁ λέων κομίζων τὴν θήραν του ἀπέδιδε τὴν εὐγνωμοσύνην του. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ὁ Ἑλπίς ἐπανελθὼν εἰς Σάμον ἔκτισεν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ Βάχχου, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνας ἔκτοτε ἐκάλουν « τοῦ Κεχηνότος. »

Ὁ Αἰλιανὸς (4) μνημονεύει τὸν ναὸν τοῦτον.

δ') Ναὸς τις τοῦ Ἑρμοῦ ἐπονομαζομένου τῆς Χαριδότης.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς του ὁμιλεῖ περὶ τινος ἀλλοκότου ἐθίμου τὸ ὁποῖον ἐξησκήτο κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν καθιερωθεῶν ἑορτῶν εἰς τοῦτον τὸν θεὸν, καὶ οὗ ἕνεκα ἐπετρέπετο νὰ κλέπτωσιν ἀτιμωρήτως. (5)

ε') Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Ἐργάνης.

« Ἐργάνη ἡ Ἀθηνᾶ παρ' ὅσον ἔφορός ἐστι τῆς τῶν γυναικῶν ἐργασίας ταύτη παρ' Ἀθηναίοις καὶ Σαμίους εἴρηται. » (6)

ς') Ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ Δεξικρίωνος, καὶ οὗτινος ἡ κτίσις οὕτω πως ἐκτίθεται παρὰ τοῦ Πλουτάρχου.

« Ὁ Δεξικρίων κυβερνήτης πλοίου, ἔμελλε νὰ

μεταβῇ εἰς Κύπρον χάριν ἐμπορίου· ἐνῶ ἦτο ἔτοιμος νὰ φορτώσῃ τὸ πλοῖόν του, ἡ Ἀφροδίτη ἐφανείσα τὸν συνεβούλευσε νὰ μὴ λάβῃ μεθ' ἐαυτοῦ ἢ ὕδωρ μόνον καὶ ἀναχωρήσῃ ὡς εἶον τε τάχιον. Ἐνδοὺς εἰς τὴν συμβουλήν ταύτην καὶ λαβὼν μεγάλην ποσότητα ὕδατος ἀναχώρησεν. Πάραυτα οἱ ἄνεμοι ἐκόπασαν καὶ μεγάλη γαλήνη ἐπεκράτησε κατὰ θάλασσαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄλλοι ἐπιβάται καὶ ἔμποροι κατεπιέζοντο ὑπὸ τῆς δίψης, ὁ Δεξικρίων συνέλεξε πολλὰ χρήματα πωλῶν αὐτοῖς ὕδωρ. Διὰ τοῦ κέρδους τούτου ᾤκοδόμησεν ἐν τῇ ἐπανόδῳ του πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς ναὸν, δοὺς αὐτῷ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα. »

ζ') Ὁ τοῦ ἐλευθερίου Διὸς ναὸς οἰκοδομηθεὶς παρὰ τοῦ τυράννου Μαιανδρου τοῦ τὸν Πολυκράτην διεδεχθέντος, ὡς Ἡρόδοτος λέγει.

« Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἐξηγγέλθη ὁ Πολυκράτης θάνατος, ἐποίησε τοιαύδε. Πρῶτα μὲν Διὸς ἐλευθερίου βωμὸν ἰδρύσατο καὶ τέμενος περὶ αὐτὸν οὖρισε τοῦτο τὸ νῦν ἐν τῷ προαστείῳ ἐστί. »

Τὸ προάστειον τοῦτο βεβαίως παρέκειτο τῇ πόλει, ὡς προσεχῶς ἐξετάσομεν.

η') Ὁ τῆς Ἀφροδίτης τῶν Ἑλῶν ἡ καλαμώνων, ὅστις ὀφείλει τὴν ἵδρυσίν του ταῖς τῷ Περικλεῖ συνοδευσάσαις θεραπαινίσιν, ὅτε οὗτος μέγας καὶ πολλὸς ὢν τὴν κατὰ τῆς Σάμου ἐποιεῖτο κρατεῖαν. Ἀφιερῶθη δὲ τῇ Ἀφροδίτῃ τῶν Ἑλῶν ἕνεκα βεβαίως τῆς θέσεως ἐν ἣ ἐκτίσθη. Τὰ ἔλη δὲ ταῦτα ἢ οἱ κάλαμοι ἀναφέρονται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λέγοντος (2).

« Ἐπειδὴ δὲ ἐγένοντο Σαμίους πρὸς Καλάμοις, οἱ μὲν αὐτῶν ὀρμησάμενοι κατὰ τὸ Ἡράιον τὸ ταύτη. »

Τὴν ἱστορίαν τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ τούτου διέσωσεν ἡμῖν Ἀθήναιος (3).

Πλὴν τῶν ναῶν τούτων ἐν τῇ πόλει Σάμῳ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα μνημεῖα περιφανῆ, ὡς εὐρίσκομεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῶν συγγραφέων, περὶ ὧν δοκεῖ μοι νὰ διαλάβω πρὸ τοῦ ἐξιστοῦσαι τὴν παρούσαν αὐτῶν κατάστασιν.

Ταῦτα δὲ ἦσαν βουλευτήριον, θέατρα καὶ Γυμνάσιον ἀφιερωμένον τῷ Ἑρωτι.

Τὸ βουλευτήριον ἦν ἐγγὺς τῇ ἀγορᾷ κειμένη καὶ ταύτη παρὰ τῷ λιμένι, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἐπομένου τοῦ Πλουτάρχου χωρίου.

« Ἐπεὶ κατέπλευσαν εἰς Σάμον καὶ ἀπέβησαν,

(1) Ἰαμβλ. περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου 5—10.

(2) Ἡροδοτ. I. 111 x. 48.

(3) Plin. Histor. natural. 4. VIII. C. XVI.

(4) Αἰλιαν. περὶ φύσεως ζῶων I. VII κεφ. XLVIII.

(5) Πλούταρχ. Ἑλλην. σελ. 55.

(6) Πλούταρχ. Ἑλλην. σελ. 54.

(1) I. 114, κεφ. CXLII. — (2) Αὐτόθ. I. IX κεφ. LXLVI. — (3) Δειπνοσοφ. I, XIII, σελ. 573.

ἦγον αὐτοὺς δι' ἀγορᾶς εἰς τὸ βουλευτήριον...» (1)

Ἐν μέσῳ τῆς δημοσίας πλατείας ἢ τῆς ἀγορᾶς ὑφ' οὗτο σήλη μνημονευομένη ὑπὸ Ἡροδότου (2).

Ἐν τῷ βίῳ Ἀντωνίου, τῷ μετὰ τοιαύτης μυθιστορικῆς συγγραφῆντι χάριτος ὑπὸ τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου γίνεται μνεία τῶν θεάτρων τῆς Σάμου. Διηγείται ὁ Πλούταρχος, ὅτι ὁ στρατηγὸς οὗτος πρὸ τοῦ ἐκστρατεῦσαι κατὰ τοῦ Ὀκταβίου καὶ τοῦ διαφιλονεικῆσαι ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἄκτιον μάχῃ τὸ κράτος τοῦ κόσμου, διέτριψε χρόνον τινα ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας, καὶ ὅτι αὐτόθι παρεδόθη ὀλοσχερῶς εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἐορτάς. Ἐν αὐτῇ εἶχον προσκληθῆ πληθὺς κωμωδῶν. «Οὕτω, προστίθῃσιν ὁ βιογράφος οὗτος, ἐνῶ ἡ γῆ ἅπασα ἐστέναζε καὶ ἐμυκάτο, μία μόνη νῆσος ἀντήχει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐκ τοῦ ἤχου τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων — τὰ θεάτρα ἦσαν πλήρη. »

Τὸ ἀφιερωμένον τῷ ἔρωτι γυμνάσιον ἀναφέρεται παρὰ τοῦ Ἑρξία εἰς τὸν Ἀθήναϊον (3) οὕτως.

«Οἱ Σάμιοι, ὡς Ἑρξίας εἶρχεν ἐν τῇ περὶ Κολοφῶνος ἱστορίᾳ, ἀναθέσαντες γυμνάσιον τῷ ἔρωτι, ὠνόμασαν ἐλευθερίαν, τῷ ὀνόματι τῆς ἐορτῆς τῆς ἀγομένης πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ πρὸς τὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὠσπύτως ὤφειλόν τὴν ἐλευθερίαν τῶν. »

Ὁ Ἡρόδοτος ποιεῖται λόγον προσέτι περὶ τινος ὑπογείου ἀνορυχθέντος παρὰ τοῦ Μαιανδρίου καὶ τὸ ὅποιον ἐκ τῆς ἀκροπόλεως διηυθύνετο εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ τύραννος οὗτος δι' αὐτοῦ λάθρα διέφυγε τοὺς διώκοντας αὐτὸν πολεμίους. (4)

Ὁ Πλίνιος τέλος ἐν τῷ 34 αὐτοῦ βιβλίου τῆς φυσικῆς τοῦ ἱστορίᾳ, λέγει ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Σάμῳ λαβυρίνθος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Θεοδώρου κατασκευασθεῖς.

Theodorus, qui labyrinthum fecit Sami, ipse se ex aere fudit. » (5)

Ὁ Querin διίσχυριζεται, ὅτι τὸ καίμενον τοῦ Πλινίου εἶνε σφαλερὸν καὶ ἐπιφέρει ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὗτος δὲν μνημονεύει εἰμὴ τεσσάρων μόνων λαβυρίνθων τοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Κρήτης, τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ τῆς Ἀθήνων· περὶ τοῦ τελευταίου τούτου προστίθῃσιν.

«Lemnius similis . . . architecti illum fuere Smilis et Rhocus et Theodorus indigae exstant adhinc reliquiae ejus. »

Πιθανὸν λοιπὸν ἐστίν, ὅτι ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα ῥῆσις πρέπει νὰ ἀναγινώσκηται οὕτω «Theodorus, qui labyrinthum fecit Lemmi» ἀντὶ τοῦ «qui labyrinthum fecit Sami».

ἵνα συμπληρώσωμεν δὲ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην περὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς πόλεως Σάμου πραγματευομένην, περιγράφομεν τάφον τινα διάσημον, περὶ οὗ ὁ Παυσανίας λέγει, ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ Ἡραῖον. (1)

«Σαμίους δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν εἰς τὸ Ἡραῖον τὸ Ῥαδίνης καὶ Λεοντόχου μνημῆμα ἐστίν, καὶ τοῖς ὑπὸ ἔρωτος ἀνωμένοις εὐχεσθαι καθεστήκειν ἴουσιν ἐπὶ τὸ μνημα. »

Ὁ γεωγράφος ὅμως (2) ἔχει ἀντίθετον γνώμην περὶ τούτου· λέγει δηλαδὴ, ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἐρασταὶ κατήγοντο ἐκ Σάμου τῆς Ἠλίδος καὶ οὐχὶ τῆς Ἰωνικῆς καὶ ὅτι ἀμφότεροι ἀπέθανον ἐν Κορίνθῳ, φονευθέντες ὑπὸ τοῦ τυράννου τῆς πόλεως ταύτης. Ποτέρᾳ δὲ τῶν δύο τούτων πόλεων πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς πατρὶς τῶν δύο τούτων ἀτυχῶν μὲν ἐραστῶν, ἀλλ' ἀξιοθέντων νὰ καταλίπωσι τὸ αὐτῶν ὄνομα ἀθάνατον, δὲν ἐρχομαι νὰ ἐξετάσω. Ἀμφότεροι, ὅτε ἀρχαιολόγος καὶ ὁ Γεωγράφος, ἐγένοντο αὐτόπται τοῦ μνημείου τούτου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐν Σάμῳ, ὁ δὲ ἐν Ἠλίδι, ἄρα ὑπῆρχον δύο τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τῆς αὐτῆς ἱστορίας τάφοι, ἐφ' οὗ κῆχοντο οἱ ἔρωτι τετρωμένοι· τίμι ἀρμόζει τὸ ἀληθές καὶ δίκαιον; οἱ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν δεινοὶ κρινόντων. Μὴ ὅμως οἱ Σάμιοι ἐξ ἐγωϊσμοῦ ψεκαιοποιήθησαν τὴν δόξαν ταύτην καὶ διὰ τοῦτο καὶ τάφον ἀνήγειραν τῶν ἐραστῶν τούτων ἐν τῇ ἐρωτικῇ καὶ πολυτελεγήτῳ αὐτῶν χώρᾳ; Ὅπως δὴποτε ὁ μῦθος οὗτος ὑπῆρξεν ὑπόθεσις ποιήματος τοῦ Στήσιχου καὶ θρηνοῦμεν σήμερον δυστυχῶς οὐχὶ τὸν τάφον, ἀλλὰ τοὺς στίχους, εἰ μὴ ἀμφότερα.

Ἀπολείπεται ἡμῖν νὰ ἀναφέρωμεν προσέτι καὶ περὶ τριῶν ἐτέρων ἔργων τῶν ἀρχαίων Σαμίων, ἔργων θαυμασίων, περὶ ὧν οἱ παλαιοὶ μετὰ θαυμασμοῦ μνημονεύουσι, καὶ ὧν τὰ λείψανα εἰ καὶ νῦν διεγείρουσι τὴν περιέργειαν παντὸς φιλαρχαίου καὶ ἐπιστήμονος.

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἐν τῇ χαριστάτῃ αὐτοῦ ἱστορίᾳ (3), ὅτι τὰ μεγαλείτερα καὶ σημαντικώτερα τῶν ἔργων, ἅτινα οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν εἰς τὰ ἐξῆς τρία.

(1) Πλούταρχ. Ἑλλ. σ. 57. — (2) I, IX κεφ. LXLVI. — (3) Ἀθην. Δειπν. I, XIII, σελ. 562. — (4) I, III, κεφ. CXLVI. — (5) Historia nautr. I, XXXIV. C. XIX.

(1) Παυσαν. Ἀχαϊκ. XV. — (2) Στράβων, 4, VIII, C. 411. — (3) Ἡροδ. I, 111 κεφ. L. X.

α') ὁ ὀχετὸς Εὐσαλίνου τοῦ Μεγαρέως.

α') Ἡ προκυμαία τοῦ λιμένος, ἥς τὸ μὲν βάθος συνίστατο ἐξ εἰκοσι ὀργυίων, τὸ δὲ μῆκος πλέον τῶν δύο σταδίων.

καὶ γ') Ὁ ναὸς τῆς Ἥρας ἢ τὸ Ἡραῖον, περὶ οὗ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει, ἦν ὁ μεγαλύτερος ναὸς τῶν ὄσων εἶδεν.

«καὶ νηὸς μέγιστος, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν»

Τὰ περὶ τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τῶν δύο ἐτέρων ἀξιοθαυμάστων ἔργων θέλομεν διαλάβει ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐπιστολῇ, μεθ' ἣν ὁ ἀναγνώστης εὐρήσει διὰ βραχέων σεσημειωμένα τὰ ἐρείπια τοσούτων ἀρχαιοτήτων, ἐξ ὧν μόλις δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὑπῆρξε πόλις, ἀφ' ἧς τὰ πάντα σχεδὸν ἐξέλιπον καὶ ἠφανίσθησαν.

Μ. Ι. ΒΡΑΤΣΑΝΟΣ.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ.

ΓΝΩΣΤΟΝ εἶναι ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν δογμάτων αὐτῶν· ἐκ τοῦ διαφόρου δηλ. τρόπου, καθ' ὃν ἐκάστη αὐτῶν συλλαμβάνει καὶ ἐκτίθησι τὰς οὐσιώδεις διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὰ δόγματα μίᾳ ἐκκλησίᾳ εἰσὶν αἱ διδασκαλαὶ ἐκείναι, τὰς ὁποίας αὕτη, παραδεχομένη καὶ ὁμολογοῦσα ὡς τὴν βᾶσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τίθησιν ὑπεράνω τῶν ἀτομικῶν γνωμῶν καὶ δοξασιῶν καὶ ἀπαιτεῖ ὥστε καὶ ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς νὰ παραδέχωνται καὶ νὰ ἀνομολογῶσι· τούτου ἕνεκεν οὐδόλως πρέπει νὰ συγχέωμεν τὰ δόγματα μετὰ τῶν διαφορῶν θεολογικῶν δοξασιῶν.

Οὐδὲν σύστημα δογματικὸν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἐκφράζεται τοσοῦτον ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου ζητημάτων ὥστε νὰ μὴ ἀφήνῃ ἔτι εὐρύτατον χῶρον πρὸς πλειοτέρας ἐρεῦνας καὶ ἀνιχνεύσεις. Ἄπαται αἱ Ἐκκλησίαι ὑπέστησαν τὰς ἐρεῦνας καὶ θεωρίας ταύτας, λαμβάνουσαι ὅμως πάντοτε ὡς ἀφετηρίαν τὰ θεμελιώδη δόγματα, καὶ μὴ περιπίπτουσαι εἰς ἐξαγόμενα, ἅτινα ἀντίκεινται πρὸς ταῦτα. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν θεολογικῶν δοξασιῶν προκύπτουσα ἐκ τοιούτων συζητήσεων οὐδόλως ἀπαγορεύεται, καθόσον μάλιστα αὗται δὲν ἀντίκεινται εἰς τὰ δόγματα. Ὅθεν ἡ ἀνάπτυξις τῶν δογμάτων δὲν προτίθεται νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἀρχικὰς καὶ οὐσιώδεις διδασκαλίας τοῦ χρι-

στιανισμοῦ, οὐδὲ νὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ δώσῃ εἰς αὐτὰς μεγαλητέραν ἑκτασιν, ἀλλὰ νὰ παγιώσῃ καὶ ἐμπεδώσῃ τὰς διδασκαλίας ταύτας, κατανόησθαι ἐντελέστερον καὶ δώσῃ τύπον καὶ μορφήν σύμφωνα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσης τῶν διαφόρων ἐποχῶν. Διότι ὁμοθυμῶς ἀναγνώριζεται ὑπὸ πάντων ὅτι εἰς τὸν θεμελιωτὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ὀφείλομεν ὅλας τὰς διδασκαλίας, ἐφ' ὧν ἐπαναπαύονται ἢ τε πίστις καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ οὐδεμία Ἐκκλησία παραδέχεται ὅτι μέρος τῶν διδασκαλιῶν τούτων εἶναι νεωτέρας καταγωγῆς.

Καὶ ὅμως ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς τὸ ἐναντίον· αὕτη δεικνύει εἰς ἡμᾶς, ὅτι κατὰ καιροὺς πολλὰ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων ἐτροποποιήθησαν καὶ ἐξετάθησαν, ὅτι καὶ νέα ἐδημιουργήθησαν, καὶ ὅτι ἡ δογματικὴ ἀνάπτυξις δὲν περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν μορφήν ἀλλ' ἐπηνέχθη καὶ εἰς αὐτὰ τὰ θεμέλια τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ διάκρισις, ἥτις πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μετὰ τῶν θεολογικῶν δοξασιῶν καὶ τοῦ δόγματος, δὲν ἐτηρήθη μετὰ προσοχῆς. Ἐκ τούτου προέκυψεν, ὥστε ἅμα θεολογικαὶ τινες δοξασίαι ἐγενικεύθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἔλαβον κατὰ μικρὸν τὸν χαρακτῆρα τοῦ δόγματος, θεωρηθεῖσαι ὡς οὐσιώδεις μέρος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἡ τοῦ Ἰησοῦ θερησκευτικὴ διδασκαλία ἦτο οὐσιωδῶς πρακτικὴ. Ὁ ὕψιστος αὐτῆς σκοπὸς δὲν ἦτο νὰ δώσῃ λύσεις ὅλως νέας εἰς τὰ περὶ Θεοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ κόσμου προβλήματα, καὶ οὕτω νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ματαίαν τῶν ἀνθρώπων περιέργειαν, ἀλλ' ἦτο νὰ διαφωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον περὶ τῶν ἀληθινῶν αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν αἰωνιότητα, καὶ περὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ἀγωγῆς, τὴν ὅποιαν ἀρμόζει νὰ ἔχῃ. Ὁ Ἰησοῦς τέλος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξηγήσῃ εἰς ἡμᾶς τί εἶναι ὁ ἀόρατος κόσμος καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν σχέσιν ἐν ᾗ εὐρίσκεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ.

Φανερὸν ὅτι τοιαύτη διδασκαλία ἤρμοζεν ἐντελῶς εἰς τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια μὴ ἱκανοποιουμένη, παρεκινεῖτο μᾶλλον ἐκ ταύτης εἰς τὸ νὰ θέτῃ νέα ζητήματα καὶ νὰ ἐξινῆται εἰς αὐθάδεις θεωρίας. Οὕτω π. χ. ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἵνα δώσῃ κύρος καὶ αὐθεντίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀνηγγέλθη ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, μεθ' οὗ εὐρίσκετο εἰς στενωπάτην κοινωνίαν. Τοῦτο ἤρκει